

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Budapest közterületneveinek változása

SZAKDOLGOZAT
FÖLDTUDOMÁNYI ALAPSZAK

Készítette:

Takács Tibor

térképész és geoinformatikus szakirányú hallgató

Témavezető:

Faragó Imre

tanszéki mérnök

ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék



Budapest, 2016

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. Budapest története.....	4
3. Közterület-névadás Budapesten.....	15
4. Az adattár.....	28
5. Összefoglalás.....	31
6. Köszönetnyilvánítás.....	32
7. Ábrajegyzék.....	33
8. Hivatkozások.....	34
9. Melléklet.....	36
10. Nyilatkozat.....	37

1. Bevezetés

Szakedolgozatom célja a budapesti közterületnevek kialakulásának és változásának bemutatása, amihez elengedhetetlen a város több ezer éves múltjának rövid ismertetése, továbbá a régi, mára megszűnt közterületneveket tartalmazó digitális adattár létrehozása.

A téma kiválasztása nem esett nehezemre, mivel érdeklődésem iránta már általános iskolás koromtól megvolt. Valamikor akkor kezdődhetett, mikor először kezembe kerültek a szüleim iskolai atlaszai, amikben a főváros 1970-es évekbeli ábrázolásai voltak találhatóak. Furcsának találtam az ismert elnevezések helyett felbukkanó, számomra idegen neveket. Kíváncsiságomat tovább fokozták az idősebb rokonok anekdotázásai, akik még a 2000-es évek közepén is Engels térnek hívták a mai Erzsébet teret.

2. Budapest története

Budapest kialakulását és fejlődését, valamint ennek következtében kárpát-medencei központi szerepét nagy mértékben köszönheti kedvező földrajzi fekvésének. A város két különböző karakterisztikájú és gazdasági adottságú terület - síkság és hegyvidék - kapcsolódásánál fekszik, ahol találkozhattak, árucserét bonyolíthattak le a két eltérő vidékről származó emberek. *KUBINYI 2000 [p. 13]*

2.1. Az őskortól a honfoglalásig

Budapest területe a paleolit-kortól folyamatosan lakott. Legkorábbi leletek a budai Várhegyen talált kavicseszközök Kr. e. 460 000-420 000-ből valók. Ezek után az időben hozzánk legközelebről származó régészeti lelet egy Budapesttől délre található vadásztelepülés maradványa, aminek kora kb. 40 000 év. Ettől kezdve szinte mindegyik őskori kultúra jeleit megtalálhatjuk, többek közt a Ludanice kultúra nyomait a budai oldalon, a Badeni műveltség hagyatékát a Csepel-szigeten és Káposztásmegyeren. Későbbi időkből a Harangedény kultúra, a Vatyai műveltség és a Váli kultúra bélyegeit. E népek után a Rajna-vidékéről idevándorolt kelta törzsek vették birtokukba a Kárpát-medencét (Kr. e. IV. század), akik nem üzték el az itt lévő őslakosságot, így a korabeli viszonyokhoz képest meglehetősen sűrűn lakott térséggé vált. Az Kr. e. 50-es években kerültek a főváros környékére a kelta-illír eredetű eraviszkuszok, településük központja a Gellért-hegyen volt, ami már városias vonásokat mutatott. *BUDAPESTCITY.ORG*

A Római Birodalom Kr. e. 13-ban, Augustus császár uralkodása alatt kezdte meg a Dunántúl (Pannónia) elfoglalását. A rómaiak a birodalom határának a Dunát jelölték ki. A határ megerősítésére katonai táborokat, őrtornyokat, kisebb erődöket emeltek a folyó jobb partján. Először segédcsapataik számára építettek táborokat a mai Bem tér tájékán, valamint Albertfalván és Nagytétényben (latinul Campona). A mai Óbuda területén Kr. u. a második század elején kezdték el létrehozni Aquincumot: elsőként egy légióstábort, később egy hozzá kapcsolódó polgárvárost, amelyet kereskedők, kézművesek és a katonák hozzátartozói laktak. Aquincum Kr. u. 106-ban a Pannónia felosztásával létrejött Alsó-Pannónia (Pannonia Inferior) székhelye lett. A település fontos közlekedési csomópont is volt, valamint elhelyezkedéséből adódóan a barbár világgal való kapcsolattartás kiemelkedő színhelye is.

A Duna bal partján létrehozták Transaquincumot (mai Dagály fürdő területe) és Contra-Aquincumot (mai Március 15. tér), ami a középkori Pest városmagja volt. Ezen erődök fő feladata a folyón való biztonságos átkelés biztosítása volt. Aquincum 194-ben szerzett városi kiváltságokat. Rendelkezett saját amfiteátrummal, vízvezetékkel, nyüzsgő társadalmi élettel. Fénykorában, a 3. században lakossága 50-60 ezer fő lehetett. *CSAPÓ, LENNER 2015 [pp. 25-26.]*
A gyakori hadjáratok miatt az uralkodók gyakran időztek itt, többek közt Domitianus, Marcus Aurelius, vagy Diocletianus.

A IV. századtól a folyamatos keletről jövő támadások miatt Aquincum fokozatosan néptelenedett el, lakosai a Birodalom belseje felé vándoroltak. A hun terjeszkedésnek nem tudtak ellenállni a rómaiak sem, így 433-ban (III. Valentinius uralkodása alatt) átadták Pannónia egész területét a hódítóknak. A népvándorlás (IV –VIII. század vége) során több nép is megfordult erre (pl.: gepidák, avarok), akik az évszázadok folyamán összeolvadtak az itt élő őslakossággal.

2.2. A honfoglalástól a tatárjárásig

A IX. század végétől, a magyar honfoglalástól megtaláljuk már a magyarok régészeti hagyatékát Budapest területén. Erre a területre esett Árpád vezér szállásterülete, Anonymus szerint az Óbudától nyugatra elhelyezkedő Fejéregyházán temették el, de a pontos helyet nem sikerült azonosítani. *KUBINYI 2000 [p. 17.]*

Az államalapítás korában lényegében újrakezdődött a város fejlődéstörténete. Az Árpád-kori Magyarország legsűrűbben lakott része a Dunántúl északkeleti része volt, melynek főbb települései Esztergom, Székesfehérvár és Óbuda. Óbuda és Pest is a király birtoka volt, előbbi a királyi uradalom központja volt. A két település 1231-ben, II. Endre uralkodása idején kapott szabad királyi városi jogot. Fejlődésüknek a tatárjárás pusztítása vetett véget. *CSAPÓ, LENNER 2015 [p. 27.]*

2.3. A tatárjárástól a mohácsi vészig

Az országba betörő tatárok 1242-ben feldúlták Pestet, majd a befagyott Dunán átkelve Óbudát is, a két város lakossága szinte teljesen elpusztult. A tatárok visszahúzódása után IV. Béla megkezdte az újjáépítést. A tatár hadviselés elleni védekezés leghatékonyabb módjának a

nehezen bevehető kővárat tartották. Országszerte több kőből épült erődítést építettek, így került sor 1247-ben a Várhegyen Buda várának alapítására, a mai Mátyás templom helyén. Ettől kezdve kezdték Óbudának hívni régi Budát, ami később a hivatalos neve is lett. Az új település lakóit főként a tatárjárástól megmenekült pesti, német nyelvű lakosság adta, akik magukkal vitték kiváltságlevelüket és városi pecsétjüket is Budára. Pest a kitelepítések után sem vált lakatlanná, fokozatosan egybeépült a szomszédos településekkel (Bécs, Szentfalva). *KUBINYI 2000 [pp. 23-30.]*

Az Árpád-ház kihalása után Károly Róbert (Anjou-ház) került az ország élére, aki nem kedvelte Budát, így udvartartását máshol tartotta fenn (Temesvár, Visegrád). Fia, Nagy Lajos azonban állandó székhelyéül választotta, ő kezdte meg a királyi udvar kiépítését a Várhegy déli részén. Ettől az időtől számíthatjuk az ország fővárosának Budát. A 14. század végére gazdasági és politikai központtá fejlődött, valamint az ország legnépesebb településpárja lett: Budán 12-15 ezren éltek, Pesten 10 ezren, főként magyar ajkúak. Számos külföldi kereskedő is megjelent (dél-németek, osztrákok, észak-itáliaiak), így bekapcsolták a két várost a nemzetközi kereskedelembe. *CSAPÓ, LENNER 2015 [p. 28]*

Az Anjou férfiág kihalása után Luxemburgi Zsigmond került trónra, aki véglegesen Budára költöztette udvarát, valamint az országos hivatalokat is. Német királlyá koronázása után is itt tartotta fenn székhelyét, valamint folytatta az Anjouk építkezéseit. *BUDAPESTCITY.ORG* Óbudán egyetemet alapított, de ez nem sokkal később (még uralkodása alatt) megszűnt. Az ő, valamint Mátyás uralkodása idejét tekinthetjük a középkori Buda és Pest fénykorának.

A XV. század második felétől a mohácsi vészig a mindenkori magyar király gyakran tartózkodott Budán, itt működtek a királyi hivatalok és a bíróságok, valamint a város az országgyűléseknek is helyt adott, azonban a század végére a városok fejlődése megrekedt. Ennek két fő oka volt: a földrajzi felfedezések következtében az addigi világkereskedelemben legmeghatározóbb szerepet játszó észak-itáliai és dél-német városok veszítettek jelentőségükből, a centrum áthelyeződött az Atlanti-óceán partvidékére, a Magyar Királyság periferiára került, valamint az ország addigi viszonylagos békéjét egyre jobban fenyegető Oszmán Birodalom terjeszkedése. *CSAPÓ, LENNER 2015 [PP. 28-29]*

2.4. A török uralom alatt

1526-ban I. Szulejmán megindult Magyarország ellen. II. Lajos király Budáról indult a mohácsi csatába (1526. augusztus 9.). A csatavesztés hírére az özvegy királyné és a várnagy is elmenekültek a városból. I. Szulejmán szeptemberben ért fel a katonailag védtelen Budára, amit felégetett, és kirabolta a királyi palotát is. A törökök ezután elhagyták a várost, ami rövid időn belül a két királyjelölt, Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János közti pártharcok színhelyévé vált. *WIKIPEDIA.ORG/1.*

Szulejmán 1541. augusztus 26-án érkezett meg főszeregével Buda alá, majd 29-én csellel elfoglalta, ezzel kezdetét vette a csaknem 150 éves török uralom. A város megsínylette a hódítók itt létét, ugyanis a törökök keveset építkeztek a városon belül, a megsérült épületeket nem újítták fel, így ebből a korból kevés épített emlék maradt fenn. Budát a róla elnevezett tartomány (vilajet) székhelyévé tették, valamint az Oszmán Birodalom nyugati részének egyik legjelentősebb városa lett. A magyar lakosság nagy része elmenekült, helyükre számos külföldi betelepülő érkezett Kis-Ázsiából, valamint a már korábban meghódított délszláv térségekből. *CSAPÓ, LENNER 2015 [p. 29.]*

A gazdasági élet továbbra is a kereskedelemre épült, ugyanis az tovább folyt a Magyar Királysággal, valamint a nyugat-európai országokkal is, ugyanakkor megnőtt a balkáni kereskedelem forgalma. *KUBINYI 2000 [p. 70.]*

2.5. Buda visszavételétől a reformkorig

1686. július 17-én az V. Károly lotharingiai herceg és II. Miksa bajor fejedelem vezette keresztény seregek ostromolni kezdték Budát és Pestet. Az ostromló sereg kb. 80 ezer katonája ellen a budai pasa 12 ezret tudott kiállítani. A támadó hadak összetétele nagyon vegyes volt, Európa szinte összes országának fia képviseltette magát, ezen belül a magyarok száma 15-20 ezer fő lehetett. A bajor csapatok már aznap elfoglalták Pestet, és néhány napon belül körbezárták Budát. Szeptember 2-án volt a végső roham, ekkor esett el a várat védő Abdurrahmán pasa. Mivel a felszabadító Szent Ligának Magyarország csak formálisan lehetett tagja, a Habsburg Birodalom a törököktől visszaszerzett területeket, beleértve Budát és Pestet, meghódított területként kezelte. Az 1687-es pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek lemondtak szabad királyválasztási jogukról, s kimondták a Habsburgok örökös királyságát. *BUDAPESTCITY.ORG*

Az ostrom és az utána engedélyezett szabad fosztogatás nagy pusztítást eredményezett: a házak nagy része lakhatatlanná vált, a lakosság elmenekült, vagy elpusztult. A két város újjáépítése és benépesítése lassan haladt. Budára elsősorban császárhű, német betelepülők érkeztek, míg Pestre elsősorban magyarok az ország nyugati vármegyéből. A gazdasági és társadalmi fejlődés számára nélkülözhetetlen szabad királyi városi jogokat csak hosszú idő és nagy anyagi áldozatok árán vissza tudták szerezni (1703-ban), ám a két település jelentősége jóval kisebb volt, mint az országgyűlésnek helyt adó Pozsony, valamint a kereskedelmi csomóponttá váló Debrecen. *BÁCSKAI 2000 [pp. 77-79.]*

A XVIII. század elején újra elinduló fejlődést, Buda és Pest újra fővárossá válását a legtöbb európai fővárossal ellentétben nem az uralkodói akarat, hanem a földrajzi-gazdasági tényezők befolyásolták (dunai hajózás, szárazföldi utak csomópontja). A kedvező földrajzi fekvést Pest jobban tudta kihasználni, s a század végére túllépte a regionális piac kereteit és az országos kereskedelem egyértelmű központjává vált. E fejlődést tükrözi népességszámának példátlan emelkedése: a század eleji 3500-ról a század végére 20 000 főre emelkedett. *BÁCSKAI 2000 [p. 80]* Budán ez a rohamos növekedés nem volt tapasztalható, a század eleji 14 000-ről csupán 24 000-re nőtt a lakosság, vagyis a pestivel ellentétben nem megötszöröződött, csupán másfélszereződött a lélekszám. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a lakosság jó részének még a kevésbé jövedelmező mezőgazdaság (elsősorban szőlőművelés) maradt a fő jövedelemforrása. *CSAPÓ, LENNER 2015 [p. 37.]*

Pestnek, mint kereskedelmi központnak, a jelentősége már annyira nyilvánvalóvá vált, hogy a központosítás jegyében II. József 1784-ben e központ közelébe, Budára helyezte át a központi kormányhivatalokat (Helytartótanács, Királyi Kamara), valamint a nádor székhelye is Budára került. 1777-ben a nagyszombati egyetemet Budára költöztette, majd néhány évvel később Pestre. *CSAPÓ, LENNER 2015 [p. 38.]* A két település a XVIII. század végére visszanyerte fővárosi szerepét: előbbi, mint igazgatási központ, utóbbi, mint gazdasági-kulturális központ.

2.6. A reformkortól az 1848-as szabadságharc leveréséig

A XIX. század elején Pest fejlődési motorja továbbra is a gazdaság maradt: a napóleoni háborúk korában, a kontinentális zárlat idején, 1808 és 1814 között e város lett a fő helye a gyarmati árukkal való kereskedésnek. Ez a fellendülés ugyan rövid életű volt, mégis nagy hatást gyakorolt a pesti kereskedelem fejlődésére. Ebben az időben vált nemcsak országos,

hanem európai viszonylatban is jelentős vásár-várossá. Egy-egy vásárnap pénzforgalma megközelítette a lipcsei és frankfurti vásárokéit, ám ennek felét még mindig a nyersanyagok értékesítéséből származó bevételek tették ki. Ekkor vált a vidéki kereskedők elsősorban iparcikk (elsősorban külföldről behozott) beszerző helyévé. *BÁCSKAI 2000 [pp. 87-89.]* A század 30-as éveire az ipar jelentősége megnőtt, ekkor szerveződtek meg a már gyári méreteket öltő üzemek, pl. az óbudai Hajógyár, Pesti Gépgyár. *CSAPÓ, LENNER 2015 [p. 38]* A gazdaság felerősödése és a fővárosi szerepkör megerősödése sok munkahelyet teremtett, amiknek betöltését elsősorban a bevándorlók nagy száma fedezte. Buda lakosságának száma a század közepére elérte a 40 ezret, Pesté pedig meghaladta a 100 ezret. Az előző évszázadokhoz képest csökkent a külföldről érkezők száma, aminek következtében mindkét városban mérséklődött a német ajkú lakosság aránya, valamint csökkent a nemzetiségek lakóhelyi elkülönülése is. A hatalmas népességnövekedés következtében gyorsan nőtt a beépített terület nagysága is: Pesten ekkora érték el a mai Nagykörút vonalát a külvárosok, Budán elsősorban Krisztinaváros terjeszkedése volt a jellemző. A mai pesti belváros képe az 1838-as pesti árvíz pusztításához és az utána végbemenő gyors újjáépítéshez köthető. Az addigi legnagyobb jéges áradás az épületek több, mint felét elpusztította, s csaknem 50 000 embert tett hajléktalanná. *BÁCSKAI 2000 [pp. 91-97.]*

Az 1820-as években vált Buda és Pest az ország politikai központjává, bár az országgyűléseket még 1848-ig Pozsonyban tartották. Számos társaság és politikai kör jelent meg ebben az időben. Pest, a polgári haladás híveinek nagy száma miatt lett az 1848-as forradalom kiindulópontja, 1848 áprilisában az első független magyar kormány székhelye, majd júliusban itt ült össze az országgyűlés. A császári csapatok ugyan 1849. január 5-én bevonultak az addigra kiürített Pest-Budára, ám a tavaszi hadjárat csúcspontjaként 1849. május 21-én újra magyar kézre került. A forradalmi magyar kormány 1849. június 24-én elrendelte Buda, Óbuda és Pest egyesítését, ami nem valósulhatott meg a szabadságharc leverése miatt. *BÁCSKAI 2000 [pp. 111-113.]*

2.7. A forradalom leverésétől a városegyesítésig

A császári csapatok 1849. július 17-én foglalták vissza Pest-Budát. A két város autonómiáját nagy mértékben korlátozták, erre jó példa a szabad polgármester-választás eltörlése és a Bach-rendszer jelképének számító Citadella megépítése. Az elnyomásnak azonban nem sikerült megfékeznie a két város gazdasági-társadalmi fejlődését. A gazdaság húzóereje továbbra is a

kereskedelem volt (elsősorban terménykereskedelem, leginkább gabona és élőállat), azonban az 1850-es évektől megkezdődött az ipar, elsősorban a feldolgozóipar fejlődése is (malomipar, szeszgyártás), valamint a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó vas- és gépiparé. *BÁCSKAI 2000 [p. 116.]*

Buda és Pest lakosainak száma továbbra is eltérő mértékben, de folyamatosan nőtt. A növekedés nagyrészt a hagyományosan magas bevándorlásnak volt köszönhető. A két város lélekszáma 1851-ben 173 ezer, 1869-ben pedig elérte 269 ezret. *BÁCSKAI 2000 [p. 115.]* Erre az időre Pest már szinte teljesen magyar nyelvű volt, Budán pedig a kétnyelvűség volt a jellemző.

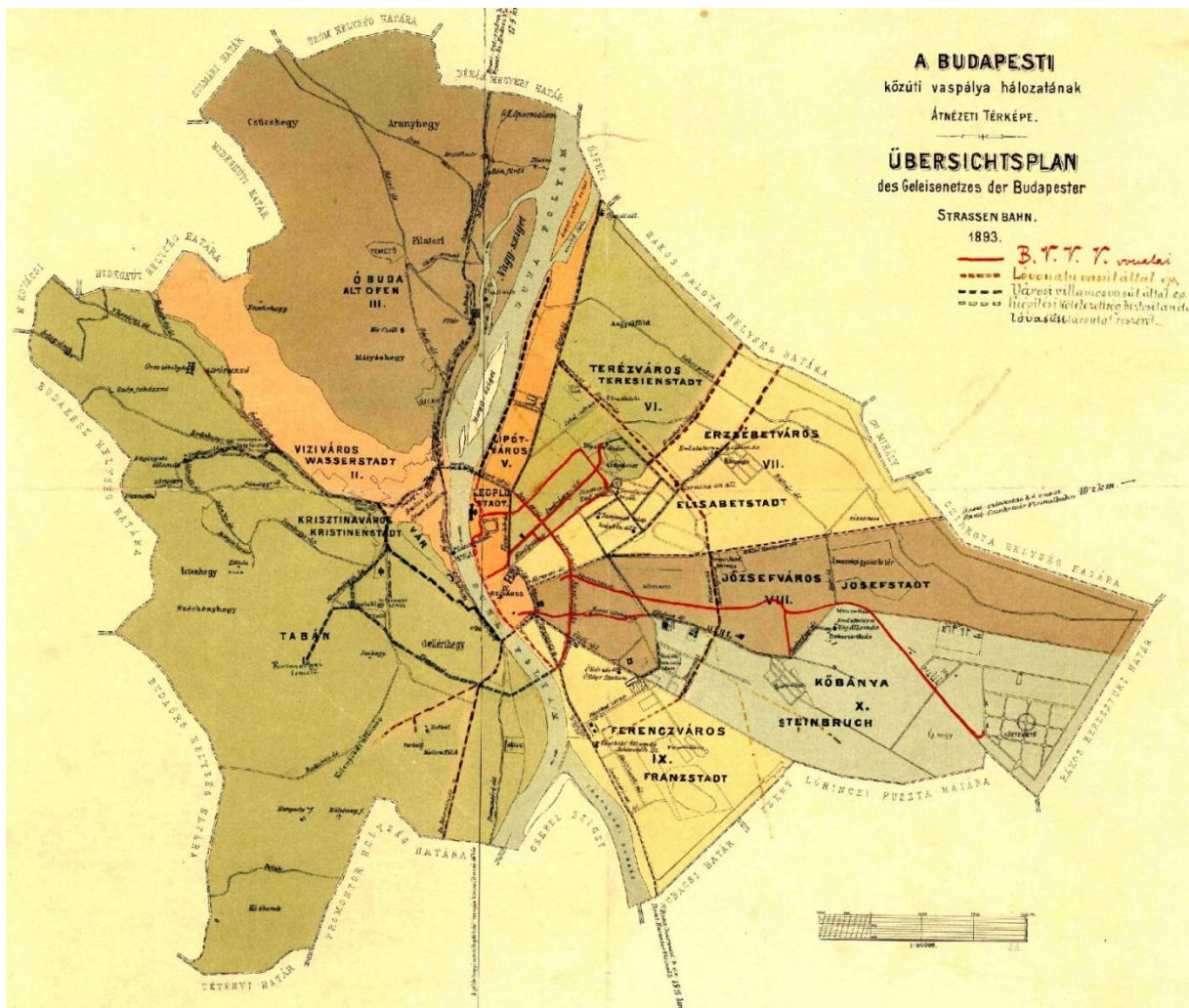
Az 1867-es kiegyezés következtében a magyar állam korlátozott önállósággal rendelkezett, ahol egy reprezentatív főváros kialakítása közigénnyé vált. Az 1870. évi X. törvénycikk értelmében létrehozták a Fővárosi Közmunkák Tanácsát (FKT), amely kiemelkedő szerepet játszott a városfejlesztésben és építésben. Az FKT nyílt pályázatot hirdetett a főváros rendezési tervére, amelynek következtében az 1880-90-es években kialakultak a körutak, valamint az ezeket metsző sugárutak rendszere.

2.8. A városeejesítésről a Nagy-Budapest kialakulásáig

Az 1872. XXXVI. törvénycikk 2. paragrafusá kimondta Pest, Buda, Óbuda és a Margitsziget egyesítését egy várossá, Budapestté. A törvény 1873. január 1-én lépett hatályba, azonban a város irányítását az új városvezető testület csak 1873. november 17-én vette át, ezt az időpontot számítjuk Budapest születésnapjának. *BUDAPESTCITY.ORG* Az újonan kialakult város területe 194,44 négyzetkilométer lett, lakosság száma meghaladta a 300 ezret. A frissen kialakult várost tíz kerületre osztották fel: a budai oldalon három (I.: Vár, Tabán, Krisztinaváros, II.: Víziváros, Országút, III.: Újlak, Óbuda), a pestin hét (IV.: Belváros, V.: Lipótváros, VI.: Terézváros, VII.: Erzsébetváros, VIII.: Józsefváros, IX.: Ferencváros, X.: Kőbánya) került kialakításra.

A már a XIX. század közepén megkezdődött gazdasági szerkezetátalakulás tovább folytatódott, a századfordulóra már-már kiegyenlítődött a kereskedelem és az ipar súlya. Eleinte a mezőgazdasághoz szorosan kötődő feldolgozóipar, a malomipar, majd a század végére a nehézipar vált húzóágazattá, amihez társult a századfordulón az elektromos ipar. Ezt a folyamatot segítette az állam iparpártoló politikája, aminek következtében az 1900-as évek

elejére Budapest lett az ország legjelentősebb gyárvárosa. Az első világháborús haditermelés szintén jótékony hatással volt a nehéziparra. *GYÁNI 2000 [pp. 157-161.]*



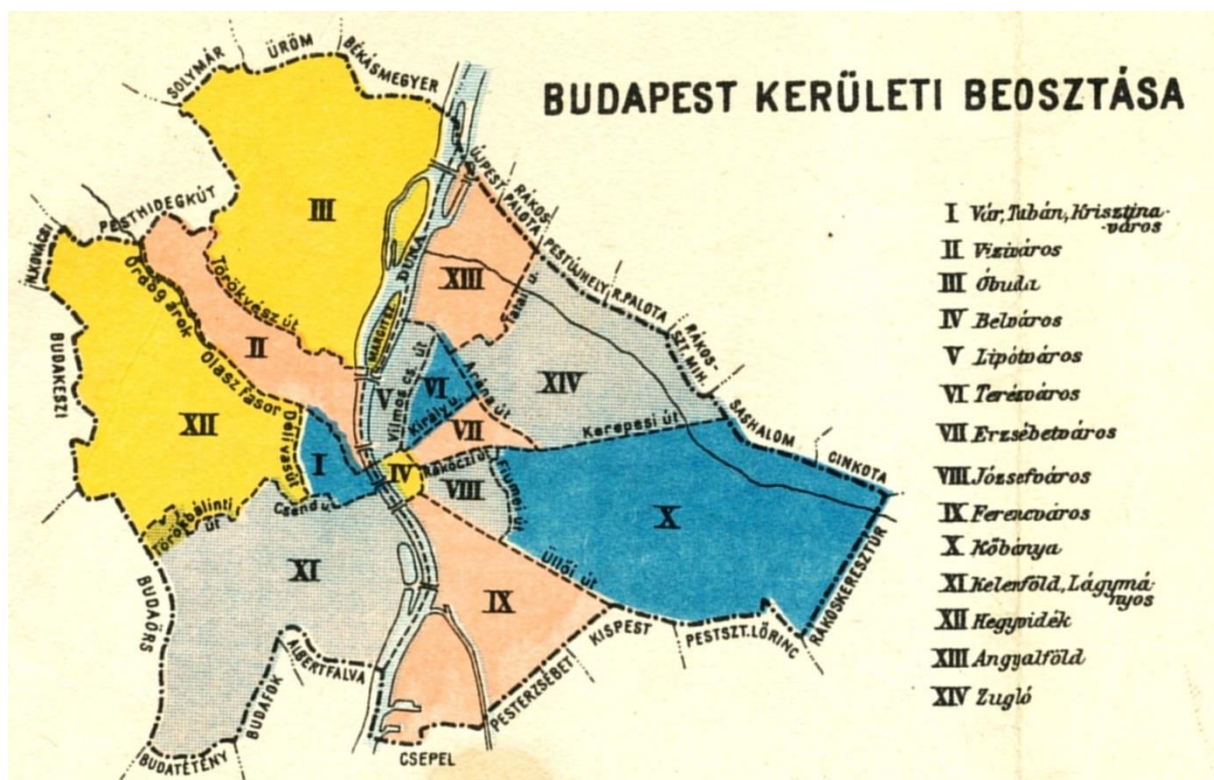
1. ábra Budapest 1893-ban (forrás: www.egykor.hu)

Az 1880-tól 1910-ig tartó időszakban a népesség növekedése európai viszonylatban is egyedülálló volt. 1880-ban a lakosság száma 280 ezer fő volt, 1900-ban 733 ezer, míg az első világháborút megelőzően, 1910-ben 880 ezer. E növekedés a hatalmas méreteket öltő bevándorlásnak köszönhető: legtöbbször a főváros környéki településekről jöttek, őket követték a Felvidékről, valamint a Dunántúlról érkezők, kisebb számban pedig a német származásúak. Az ide érkező nem magyar lakosság nagyon gyorsan asszimilálódott. *GYÁNI 2000 [pp. 142-143.]* Az igen nagy lakosságnövekedés egyik következménye a lakhatási problémák voltak. Az 20. század első harmadában nagyszabású lakóház-építési program ment végbe. Ez idő tájt épült ki az első lakótelep (Wekerletelep), valamint a józsefvárosi és ferencvárosi bérkaszárnnyák.

A világháborúnak ugyan 1919. novemberében vége lett, a fegyveres összecsapások nem szűntek meg az országban. 1919. augusztus 3-án a román hadsereg első egységei elérték Budapest határait, majd másnapra elfoglalták, és egészen november közepéig „vendégeskedtek” a fővárosban. Az 1921. október 23-i budaörsi csata (IV. Károly sikertelen visszatérési kísérlete) után mondták ki a Habsburg-ház trónfosztását.

A két háború közötti időszakban addig nem létező iparágak telepedtek meg a fővárosban, például az addig európai viszonylatban jelentéktelen textilipar, valamint az új technikai felfedezések következtében kialakult iparágak (rádiótechnika, gyógyszeripar).

Az 1930. évi XVIII. törvénycikk következményeként az addigi tíz kerület mellett négy új került kialakításra. A XI. (Kelenföld, Lágymányos) és XII. (Hegyvidék) kerület az I. kerület felosztásával, a XIII. (Angyalföld) és XIV. (Zugló) kerület az V., VI., VII. és X. kerület átalakításával jött létre. WIKIPEDIA.ORG/2.



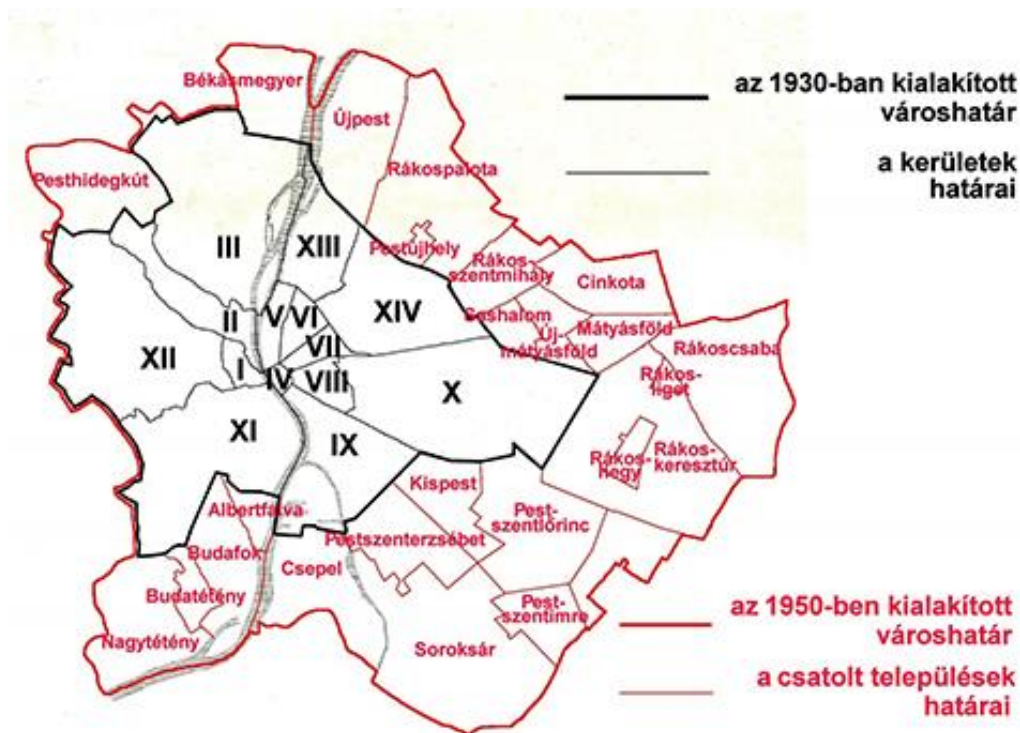
2. ábra Budapest 1930 után (forrás: www.egykor.hu)

A II. világháború hatalmas károkat okozott a városnak. A szövetségesek bombázásai már 1942 őszén megkezdődtek, elsősorban az ipari létesítmények ellen, bár néhány közülük jelentős embervesztéssel járt. A keleti front közeledtével felerősödtek azok a hangok, melyek szerették volna Budapestet nyílt várossá tenni (mint Róma, Athén), de Hitler ellenezte

ezt a tervet és kiadta a magyar főváros minden áron való megtartására a parancsot. Az orosz csapatok 1944. december 25-én zárták teljesen körbe a várost. 1945. január 18-án foglalták el Pestet, majd február 13-án Budát. A pusztítás hatalmas méreteket öltött: a lakóépületek csupán egynegyede maradt sértetlen, az összes híd megsemmisült, valamint az infrastruktúra szinte teljesen megbénult. A lakosság száma a világháború alatt csaknem 200 ezer fővel csökkent. Ennek több összetevője is volt: a zsidó lakosság nagy részének elhurcolása és elpusztítása, valamint a hosszan tartó ostrom következtében életét veszítő polgári lakosság nagy száma.

2.9. Nagy-Budapest kialakításától a rendszerváltásig

Az 1949. évi XXVI. törvény alapján 1950. január 1-jével jött létre Nagy-Budapest. Az egyesítés gondolata már jóval előbb, az 1890-es években is felmerült, de megvalósítása csak a kommunista hatalomátvétel után történt meg. A törvény értelmében hét megyei jogú várost (Budafok, Csepel, Kispest, Pestszentlőrinc, Pestszenterzsébet, Rákospalota, Újpest), tizenhat nagyközséget (Albertfalva, Békásmegyér, Budatétény, Cinkota, Mátyásföld, Nagytétény, Pesthidegkút, Pestszentimre, Rákoscsaba, Rákosliget, Rákoshegy, Rákosszentmihály, Rákoskeresztúr, Sashalom, Soroksár), valamint Csömörtől Szabadságtelepet, Nagykovácsitól Adyligetet és Vecséstől a Ferihegyi repülőteret és környékét csatolták Budapesthez. Az újonnan kialakult főváros területe 525,2 négyzetkilométer lett, amit 22 kerületre osztottak fel. Lakosainak száma meghaladta az 1,6 milliót. A következő évtizedekben a lakosságszám folyamatos emelkedése volt jellemző, az 1980-as évekre már meghaladta a 2 millió főt. A fellépő lakáshiány megoldására lakótelep-építési programokat hirdettek (pl.: Békásmegyér, Füredi utcai lakótelep). *BUDAPESTCITY.ORG*



3. ábra Budapest 1950 után (forrás: www.egykor.hu)

2.10. A rendszerváltástól napjainkig

Az 1989-es rendszerváltás következtében 1990-ben tartották meg az első demokratikus önkormányzati választásokat, így felváltva a korábbi tanácsi rendszert. Budapesten kétszintű önkormányzati rendszert alakítottak ki: a fővárosi, valamint a fővárosi kerületi önkormányzatokat. Ezek alapjogaikban egyenlőek, de hatás- és feladatkörük különböző. 1994-ben Soroksár, a helyi lakosság kezdeményezésére kivált a XX. kerületből, létrejött a XXIII. kerület.

A rendszerváltást követően Budapest lakossága folyamatos csökken, melynek egyik fő oka a lakosok kiköltözése a főváros körüli agglomerációba, valamint az alacsony természetes szaporulat. Az 1990-es 2 millió körüli lakosság mára 1,7 millióra apadt.

A rendszerváltozást követően az ipar háttérbe szorult, a keletkező munkaerőfelesleget az újonnan megjelenő szolgáltatóipar és a kereskedelem tudta felszívni, aminek következtében Budapesten a legalacsonyabb a munkanélküliség, valamint a legmagasabb ez egy főre jutó átlagjövedelem. Budapest ma az ország politikai, kereskedelmi, ipari, kulturális és közlekedési központja, valamint Közép-Európa egyik pénzügyi központja. WIKIPEDIA.ORG/1.

3. Közterület-névadás Budapesten

3.1. A közterületnevekről általában

„Közterületnév: közhasználatra szolgáló minden olyan állami vagy önkormányzati tulajdonban álló földterület neve, amelyet a rendeltetésének megfelelően bárki használhat, és az ingatlan-nyilvántartás közterületként tart nyilván, valamint egyéb ingatlanok közhasználat céljára átadott területrészének neve – az erről szóló külön szerződésben foglaltak keretei között -, melyre a közterületre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.” (a Fővárosi Közgyűlés 94/2012. rendeletének 1. §) *RÁDAY 2013 [p. 22.]*

Kartográfiai értelemben a közterület definíciója egy kicsit szűkebb, mivel ellentétben a rendeletben leírtakkal, elsősorban a települések belterületén van értelmezve. Nagy különbség a kettő között az is, hogy a rendelet értelmében a hídnevek nem számítanak közterületnévnek, míg kartográfiailag és névtanilag igen.

A közterületnevek előtagból és utótagból állnak. Míg az előtag lehet személynév, tárgy, vagy fogalom (pl.: Gyula, kefe, vagy szabadság), addig az utótagok a 2012. decemberében kiadott Fővárosi Közgyűlés rendelete alapján a következők lehetnek: „árok, átjáró, bástya, bástyája, dűlő, dűlőút, erdősor, fasor, fasora, forduló, határsor, határút, kapu, kert, korzó, körönd, körtér, körút, körútja, köz, lejáró, lejtő, lépcső, liget, mélyút, park, parkja, part, rakpart, sétaút, sétány, sor, sugárút, tér, tere, udvar, út, útja, utca, utcája, üdülőpart.” (94/2012. rendelet 1. melléklet) *RÁDAY 2013 [p. 24.]*

Utótag	Mennyiség (db)
utca	6336
köz	530
út	520
tér	372
sétány	81

4. ábra Az öt leggyakoribb közterületnévi utótag (2016.április)

Az előtagok körülbelül fele-fele arányban tulajdonnevek és köznevek. Leggyakoribb tulajdonnevek a személynevek (~ 2230 darab), településnevek (~ 1350 darab), folyók és állóvizek (~ 130 darab), valamint hegyek és hegységek (~ 150 darab) nevei. Többek között

előfordulnak még égitestekhez (~ 25 darab), középületek nevéhez, egykori és mai közigazgatási egységekhez, valamint dátumokhoz köthető elnevezések.

teljes név	48,6 %
vezetéknév	31,8 %
keresztnév	19,6 %

5. ábra A személynevek eloszlása

Magyarország	48,1 %
Szlovákia	19,2 %
Románia	19 %
Szerbia	4,7 %
Ukrajna	3,7 %
Horvátország	1,3 %
Ausztria	1,3 %
Szlovénia	0,0007 % (1 darab)
egyéb	2,7 %

6. ábra A helységneveket tartalmazó nevek aránya mai elhelyezkedésük szerint

A köznévi előtagok körében kiemelkedően népszerűek az állatok (~ 300 darab), növények (~ 610 darab) és mesterségek, tisztségek (~ 250 darab).

Budapesten a közterületek száma (2016. április) meghaladja a 8250-et, aminek döntő többsége vonalas jellegű (~94 %), kisebb hányada pontszerű (6%).

A legtöbb a II., III., XI., XVII., XVIII. és XXII. kerületben (mindegyikben 600 felett), a legkevesebb az I. és a pesti belső kerületekben van (200 alatt).

A városban található nem egészen 8270 közterület közül legkevesebb 3360 esett már át névcserén, a névváltoztatások száma pedig megközelíti az 5600-at.

A legnépszerűbb közterületnévadók gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos, mindkettejüket 16-16 alkalommal örökítették meg e módon az utódok.

3.2. A közterületnévadás története

3.2.1. A természetes névadás

Már az első települések létrejötte óta igény mutatkozott az utcák, terek és egyéb, a lakóhelyen belül közlekedésre használt területek megkülönböztetésére. Ennek legkézenfekvőbb módja a névadás volt. Ezeket a neveket egészen a XIX. század közepéig a helyben élő lakosság adta és alakította, szájhagyomány útján terjesztették. Ezt a névadási folyamatot természetes, vagy spontán névadásnak hívjuk. Jellemzője, hogy az elnevezés mindig szoros kapcsolatban áll az elnevezett közterülettel, annak tulajdonságaira, fizikai jellegére, a városban betöltött szerepére, vagy funkciójára utal. E folyamat sajátossága még, hogy egy közterülethez nem csak egy név tartozhat, hanem akár két-három, egymással párhuzamosan élő név is használatban lehet. *FARAGÓ 2014 [pp. 203-204.]*

A közösségi névadás fontosabb típusai:

- Kiterjedésre, alakra, keletkezés időre vonatkozó nevek, például Kis köz, Kanyar utca.
- Talajjellemzőkből alakult nevek, például Homok utca, Agyagos köz.
- Fekvésre, elhelyezkedésre utaló nevek, például Fő tér, Középső utca.
- Hadászati építmény meglétéből eredő név, például Vár utca, Kecskeméti kapu utca.
- Nevezetes és névvel bíró középület nevéből eredő, például Két Szerecsen utca, Fekete Sas utca, Angol Király utca (egykori fogadók).
- A gazdasági szerepből eredő nevek, például Vám utca, Hajós utca, Marhavásár tér.
- Irányjelölő név, vagyis a közterület arról a településről kapta a nevét, amely felé vezet, például Váci út, Fehérvári út.
- Az adott területen lakó nemzetiségek neveiből fakadó nevek, ilyen a Zsidó utca, Olasz utca. *FARAGÓ 2014 [p. 204.]*
- Vallási személyek, védőszentek neveiből képződött közterületnév, például Szent György tér, Szent Zsigmond utca.

3.2.2. A hivatalos névadás

A közösségi névadást a XIX. század közepén váltotta fel a hivatalos, vagy egyéni névadás. Eleinte a városokban került a természetes névadási mód helyére, majd a századforduló környékére már a falvakban is. Ez a folyamat már nem a helyi lakosok széles köre által alakított név, hanem egy ember (pl. polgármester), vagy emberek egy szűk csoportja (pl.

testület, bizottság) által megalkotott név. *FARAGÓ 2014 [p. 204.]* Az így nevet kapó közterületek sokszor semmilyen kapcsolatban nem állnak névadójukkal.

A hivatalos névadás főbb típusai:

- Személyekről elnevezett közterületek. Ennél a névadásnál megkülönböztethető két csoport: 1. Olyan személyek nevei, akik szoros kapcsolatot ápoltak a névadó településsel, kerülettel (pl. a kisépsti Puskás Ferenc utca, vagy az újlipótvárosi Radnóti Miklós utca, balatonfüredi Jókai Mór utca). 2. Olyan személyek nevei, akik a magyar múlt meghatározó, nagy alakjainak tekinthetők, így szinte minden településen találkozhatunk nevükkel (pl. Kossuth Lajos, Rákóczi Ferenc)
- Elvont, szimbolikus fogalmakból képzett nevek, például Revízió utca, Ifjúság tér, Élmunkás utca.
- Dátumhoz kapcsolódó elnevezések, például Október 6. utca, Március 15. tér
- Bármilyen névszóról elnevezett közterület. A név előtagja lehet főnév, számnév, vagy melléknév is (Kiscsillag utca, Mozdony utca, Sáros utca)
- egyéb tulajdonnévről, elsősorban településnévről nevet kapó közterület (Sepsiszentgyörgy utca, Ankara utca, Antalfi utca)
- Sorszámnévvel jelölt közterületek (430. utca, IX. utca). Ezek elsősorban Budapesten voltak népszerűek, mára azonban jórészt eltűntek. *FARAGÓ 2014 [pp. 204-207.]*

Az 1900-as évek elején alakultak ki azok a csak a hivatalos névadáshoz köthető elnevezések, amiket utcanévbokornak hívunk. Az utcanévbokor azt értjük, amikor egymással összefüggő, vagy egymástól nem túl távoli területek egy közös koncepció alapján kapják nevüket (pl. festőkről, növényekről, foglalkozásokról).

3.3. A közterületnév-változásról általában

3.3.1. A változtatás folyamata

Közterületnév változtatást bárki kezdeményezhet, a változást érintő kerületi önkormányzatánál, vagy Budapest Főváros Önkormányzatánál. A beérkező javaslatokról a főpolgármester kikéri az érintett kerületi önkormányzat, valamint az esetlegesen érintett nemzetiségi önkormányzat véleményét. Ha egy javaslatot a véleményezők támogatnak, azt megküldik a főpolgármesternek, aki a Budapest Főváros Önkormányzata Közgyűlése elé

terjeszti. A Közgyűlés dönt a javaslat elfogadásáról, a változásokról a Fővárosi Önkormányzat főjegyzője értesíti az érintett helyi önkormányzatokat, illetve szervezeteket. Az új közterületnevek a Fővárosi Közlönyben való megjelenés napjától hatályosak. *RÁDAY 2013 [pp. 21-25.]*

3.3.2. A változtatás és az új névadás szabályai

A változtatásra vonatkozó szabályok:

- Az elnevezésüktől számított 15 éven belül a közterületet nem lehet átnevezni.
- A névváltoztatás során törekedni kell a többes nevek csökkentésére.

Az új névadás szabályai:

- Számok és betűk nem helyettesíthetik a közterületnevet.
- Tilos a dátumot tartalmazó nevek használata.
- A kerületen belüli többes nevek kialakulását kerülni kell.
- Figyelemmel kell lenni a történelmi hagyományokra, nyelvhelyességre, földrajzi környezetre.
- Személyről közterületet elnevezni halálától számított 5 éven belül nem lehet (kivéve, ha díszpolgár).
- Közterületet elnevezni olyan személyről lehet, akinek a magyar, vagy egyetemes történelemben közismert tevékenysége jelentős volt (és közmegbecsülésnek örvend), a tudomány, a sport, a művelődés területén kiemelkedőt alkotott, illetve aki a főváros, vagy egy kerület fejlődésében meghatározó szerepet játszott.
- Konkrét személy esetén az illető teljes neve előnyben részesítendő. (94/2012. Fővárosi Közgyűlés rendelete alapján) *RÁDAY 2013 [pp. 21-22.]*

3.4. Budapest közterületnév-változásainak története

3.4.1. A természetes névadás ideje alatt (kezdetektől a 18. század közepéig)

Az ebben az időszakban történt névváltoztatások sokszor nagyon nehezen követhetők a névadás módja miatt. Az új és régi nevek használata általában nem választhatóak el egy évszámmal, gyakran párhuzamosan is léteztek, így előfordulhatott, hogy egy utcának, vagy

térnek két-három elnevezése is volt. A névváltozások okai elsősorban a közterületnév funkciójának megváltozása, vagy a népesség kicserélődése volt.

Az első nagy névváltoztatási hullám a XVI. század második felében, Buda és Pest török kézre kerülése után történt. Az elmenekülő magyar és német származású, többségében katolikus vallású lakosság helyébe török, és más délszláv származású, muszlim vallásúak érkeztek, aminek következtében az addig használt közterületnevek is megváltoztak: vagy az eredeti nevet használták törökül, vagy teljesen új nevet adtak. Az utóbbit elsősorban a katolikus valláshoz köthető nevű közterületnevekkel fordult elő. Ebben az időben lett a Szent György tér (mai Dísz tér) Orta, magyarul Középső dzsámi tér.

A törökök kiűzése után (1686) ismételten lakosságcsere ment végbe, a megszállók helyére nagyjából német telepesek érkeztek. A hódoltság előtti nevek addigra már jórészt kikoptak a köztudatból, ezért új, elsősorban német neveket kaptak az utcák és terek. Így lett a korábbi Orta-ból előbb Pasa Platz (Pasa tér), majd néhány évtizeddel később Haub(p)t Platz, vagyis Fő tér. A folyamat viszonylag gyorsan végbement, mivel egy 1696-ban keletkezett telekkönyv már az új neveket tartalmazta. *RÁDAY 2013 [pp. 13.]*

A XVIII. századra, valamint a XIX. század eleji időszakra a korábbiakhoz képest békében telt, így a névváltoztatások motivációi is megváltoztak. Leggyakrabban a gazdasági szerepkör megváltozása, vagy megszűnése vezetett névcseréhez.

3.4.2 A hivatalos névadás megjelenése (XIX. közepétől napjainkig)

Az 1840-es évek közepétől vette át a közösségi névadás helyét a hivatalos névadás. Budapesten az első hivatalos névatkeresztelés 1844-ben történt, amikor az adiggi Verderber Gasse (Rontó utca) Egyház utca lett. *RÁDAY 2013 [p. 13.]*

Az 1848. március 15-i forradalom, valamint az abból kifejlődött szabadságharc hatására kevés, ám annál jelentősebb névváltoztatásra került sor. A változások száma ugyan nem volt sok (~10) és hosszú életűek sem voltak, mivel a szabadságharc bukása után rögtön visszaváltoztatták a nevüket. Az új nevek a 48-49-es események központi alakjainak nevéből (Kossuth, Batthyány), és a 12 pont egyes követeléseiből (szabad sajtó) alakultak ki.

Az addig volt legnagyobb közterületnév-változási hullám az 1870-ben létrehozott Fővárosi Közmunkák Tanácsának (FKT) köszönhető. A megalapításáról rendelkező törvénycikk 14. paragrafusának d) pontja kijelenti, hogy ezentúl az FKT feladata többek közt az utcák és terek

elnevezése is. Az 1873-ban létrejövő Budapest a Magyar Királyság fővárosa lett, ami megkövetelte a magyar közterület-elnevezést, ekkortól vált általánossá a magyar nyelvű névadás. Ennek következtében az FKT-nak egyszerre több feladatot is meg kellett oldania. Egyrészt az addig névtelen területek elnevezését, a túlnyomórészt német közterületnevek magyarítását, valamint a három település összevonásának következtében felmerülő probléma, a többes nevek előfordulásának kiküszöbölését. Mivel az FKT ellenezte a dátumokhoz köthető, vagy számot tartalmazó elnevezéseket, ezért ezen nevek is változtak, pl. mai Vitéz utca (II. kerület) 1870 előtt Drei Hasen Gasse volt (Három Nyúl utca), amit 1870-ben Nyúl utcára cseréltek. A magyarosítást új névadással, vagy gyakrabban a német kifejezés fordításával oldották meg, pl. Akazien Gasse-ből (Akác utca) Ostrom utca, a józsefvárosi Saliter Gasse-ből Salétrom utca, vagy a kőbányai Gewerbe Gasse-ből Ipar utca lett. A többes nevek problémáját is többféleképpen kezelték. Megjelentek a korábbi névhez egyáltalán nem kötődő nevek, valamint egy jóval kifinomultabb módon, a hasonló előtagú nevek közül az egyik, az eredeti előtag egy szinonimáját kapta, például az óbudai Kaszárnya utcából Laktanya utca, vagy az I. kerületi Iskola utca Tanoda utca (mára ez a név is eltűnt) lett. *RÁDAY 2013 [p. 14]*

A teljes folyamat az 1870-es évek végére lezárult, addig is több, mint 600 név került megváltoztatásra. A két legtermékenyebb év az 1874-es (több, mint 360 csere) és az 1879-es (~150 csere) volt.

Az 1880-as évektől kezdve fokozatosan tűntek el a közösség által adott nevek, helyüket nagyrészt elhunyt, magyar történelemben jelentős (vagy annak vélt) személyek nevei vették át.

Az első ideológiai névváltoztatási hullám az I. világháború után, a Tanácsköztársaság idején zajlott le. Ez leginkább azokat a közterületeket érintette, amik a Habsburg családhoz, vagy a Monarchiához voltak köthetőek. Ekkor szűnt meg (ugyan csak egy évre) a Ferenc József rakpart (mai Belgrád rakpart), ami Kossuth Lajos és Petőfi rakpart lett, vagy a Rudolf trónörökös tér, ami Leiningen tér (ma Jászai Mari tér) lett. A Tanácsköztársaság bukása után a megváltozott nevek szinte egytől egyig visszakapták régi nevüket (pl. a mai Jászai Mari tér Rudolf trónörökös térből előbb Leiningen tér lett, majd 1919-ben Rudolf tér, végül 1938-ban újra Rudolf trónörökös tér). *MAGYARNARANCS.HU*

Az első világháború következményei kétoldalúak voltak a Magyar Királyságra nézve: egyrésztől majdnem 400 év után újra teljesen önálló állam lett, másrésztől a trianoni

békeszerződés értelmében hatalmas ember- és területvesztést kellett elkönyvelnie. Mindkét következmény meghatározó jelentőségű volt a két világháború közötti utcanévadás és változtatás történetében. A kiépülő Horthy-rendszer legfontosabb politikai törekvése, a revízió, vagyis az országtól elcsatolt területek visszaszerzése megjelent a névadási gyakorlatban, továbbá az ügyet támogató személyeké is. Számos közterület kapta erdélyi, felvidéki, délvidéki települések után nevét, például a korábban Perc utca Temesvár utca lett. Az angol származású Rothmere lord (aki anyagilag is támogatta a revízió megvalósítását) neve is tovább élt a budapesti utcanévtáblákon. Erre a korra jellemző volt, hogy a még élő személyek után is neveztek el közterületet (Horthy Miklós, Bethlen István), valamint az 1930-as években indult meg a velünk szövetséges, vagy baráti kapcsolatot ápoló országok vezetőinek feltűnése az utcanévjegyzékben (Benito Mussolini nevét több utca és tér is viselte, Adolf Hitlerét pedig a mai Kodály körönd). *MAGYARNARANCS.HU*

A második világháború elvesztése nagy változásokat hozott az ország politikai életében, amely változás tükröződött a névadási gyakorlatban is. Az 1945 és 48 közötti három évben több, mint 500 névcserére került sor. A változások nagy része a személyekről elnevezett közterületeket érintette. Végleg eltűntek a Habsburg családra emlékeztető elnevezések (pl. József főherceg, Ferenc József), a két világháború közti magyar és külföldi politikusok, államférfiak nevei (Mussolini, Horthy Miklós), a magyar nemesi családok sarjainak nevei (kevés „túlélő” akadt, nekik csak a rangjuk veszett el, pl.: gróf Apponyi Albert utcából Apponyi Albert utca lett), valamint a Horthy-rendszerben nevet kapó, de 1945 után az új berendezkedés számára nem elfogadható személyek nevei (például: Návay Lajos, Klebersberg Kunó). A név nélkül maradtak általában a politikától független neveket kaptak, de jutott hely a háborút győztesként befejező országok katonai és politikai vezetőinek (pl.: Sztálin, Roosevel, Montgomery, Tolbuhin), a magyar irodalom nagyjainak (Móricz Zsigmond, József Attila) és a háború mártírjai, valamint a magyar ellenállás egyes tagjainak (Bajcsy-Zsilinszky). Ennek a rövid, de névváltoztatások szempontjából intenzív időszaknak befejező aktusaként megszüntetésre került, az akkora már korábbi jogköreitől részben megfosztott, Fővárosi Közmunkák Tanácsa (1948. március 18.), a feladatköröket először főleg a Budapesti Építés- és Közmunkaügyi Főigazgatóság, később főleg a létrejövő nagy állami tervezőirodák vették át. *EPA.OSZK.HU*

Az 1949-ben létrejövő Magyar Népköztársaság első éveiben (1949-től 1952-ig) folytatta a háború utáni névváltoztatásokat, ám annál jóval kisebb mértékben.

Nagy-Budapest létrejöttékor ugyanazok a nehézségek merültek fel, mint 1873-ban, Pest-Buda-Óbuda egyesítésekor. A Budapesthez csatolt 23 kisebb-nagyobb településen ugyanis számtalan megegyező nevű közterület volt található, és mivel az új kerületek kialakításánál egy kerületbe több település is beolvasztásra került, ezért előfordulhatott, hogy egy kerületen belül akár két-három azonos nevű utca volt található, ami tovább rontotta az addig is nehézkes tájékozódást a városban (az irányítószámot csak 1973-ban vezették be). Nem csupán az egyesítés okozta a névcserék magas számát, hanem egyéb, politikai-ideológiai indíttatású megfontolások is. Mivel a létrejött rendszer erősen vallásellenes volt, 1953-ban került sor az egyházi vonatkozású nevek eltűnésére (például a XIX. kerületi Szent László utca az Esze Tamás utca része lett, vagy a nagytétényi Szentháromság tér Nagytétényi Szőlő térré vált. A főként 1953-ban és 1954-ben bekövetkező névcserék során elsődlegesen ez a kettő probléma került kiküszöbölésre. Ez alatt a két év alatt 1000-nél is több cserét hajtottak végre. Általában elmondható, hogy a frissen átkeresztelt közterületek nevei nem kapcsolódtak a fennálló rendszerhez, de bőven akadt munkásmozgalmi hősről, szocialista-kommunista ideológusokról és ellenállókról (pl. Rosenberg házaspár), valamint a szocializmushoz kapcsolódó fogalmakról elnevezettek is (pl. Felszabadulás tér). *MAGYARNARANCS.HU*

Évszám (év)	Változások száma (darab)
1949	17
1950	13
1951	56
1952	29
1953	453
1954	631
1955	18
egyéb, pontos évszámhoz nem köthető	5

7. ábra Névváltoztatások száma az 1950-es évek első felében

Az 1956-os események következtében egy, hivatalossá nem váló változás történt: az addigi Sztálin útból Magyar Ifjúság útja (ma Andrássy út), majd a forradalom bukása után Népköztársaság útja lett. Az 1960-as évek végétől fokozatosan puhuló diktaturára egyre kevésbé volt jellemző az ideológiai indíttatású névcseré, valamint névadás. Az újonnan épült utcáknak megpróbálták politikailag semleges neveket adni. Legnagyobb átkeresztelési hullám a hatvanas évek végén-hetvenes évek elején és a nyolcvanas évek közepén (1983-87) volt

tapasztalható, ekkor cserélték le az addig sorszámnevekkel jelölt utcák és terek elnevezéseit.

MAGYARNARANCS.HU

A rendszerváltozás következtében Magyarország demokratikus, pluralista köztársasággá alakult, a városok vezetését a korábbi tanácsi rendszer helyett az önkormányzatok vették át.

Év	Változások száma (darab)
1990	82
1991	157
1992	98
1993	16

8. ábra Névváltozások száma 1990-től 1993-ig

Az 1945 és 1989 közötti időszakokkal való szembenézés a közterületek neveinek területén sikeresnek mondható, az 1990-től 1993-ig tartó időszakban lazajlott, 300-at is meghaladó átnevezéssel. Az aggályos nevek megszüntetése után kisebb részben visszakapták a második világháború előtti megjelölésüket (pl. a XV. kerületi Templom tér, ami korábban Mussolini és Gorkij néven „futott”), nagyobb részt új, semleges nevet kaptak.

2011-ben került sor a korábban elmulasztott, de legtöbbször jogosnak tekinthető elnevezések eltörlésére (21, a szocializmushoz kapcsolódó név megváltoztatása). Ekkor alakult ki többek között a Széll Kálmán tér (korábban Moszkva tér), a Koltói Anna utcából Domján Edit utca, valamint Tanácsház utcából Károli Gáspár utca.

A XX. század folyamán lezajlott névváltozások körüli viták lezárása megalkotott 2012. évi CLXVII. törvény 4. § következtében „közterület, illetve közintézmény nem viselheti a) olyan személy nevét, aki a XX. századi önkényuralmi politikai rendszerek megalapozásában, kiépítésében vagy fenntartásában részt vett, vagy b) olyan kifejezést vagy olyan szervezet nevét, amely a XX. századi önkényuralmi politikai rendszerre utal.” Az esetlegesen felmerülő kétséges döntéseknél a Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalása a döntő. *RÁDAY 2013 [p.15.]*



9. ábra Táblacsere 2011-ben (forrás:magyarnarancs.hu)

3.5. Összehasonlítás más városokkal

3.5.1. Más magyarországi települések

A közösségi névadás során szinte minden településen hasonló névanyag került kialakulásra, az eltérések elsősorban a helységek eltérő fekvéséből, adottságaiból származhattak. A közösségi névadás ideje alatt a vidéki falvak és városok is a Budapesten tapasztalt névadási gyakorlatot követték (pl. személynevek megjelenése a közterületnevekben), valamint a nagy, politikai indíttatású átnevezési hullámok (1945 utáni, 1989 utáni) is egybe estek a fővárosiakkal. Különbségek adódhattak a települések eltérő kialakulása miatt (pl. Dunaújvárosban az átlagnál nagyobb volt a kommunista ideológia mentén elnevezett közterek aránya), földrajzi elhelyezkedés, valamint a helyi vezetőség hozzáállásából is.

3.5.2. Határon túli települések

A határon túli, egykor Magyarországhoz tartozó települések esetében szintén megállapítható, hogy a kezdeti időktől fogva egészen az első világháború végéig a névadások és névváltoztatások folyamata nem mutatott különbséget a mai Magyarországon

tapasztalhatóval, azonban az 1920 utáni történelmük nagyban eltért a Budapesten és Magyarországon látottaktól, amit három város, Zenta, Marosvásárhely és Pozsony példáján keresztül szeretnék bemutatni.

Zenta a trianoni békeszerződés után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (később Jugoszláv Királyság) fennhatósága alá került. Lakosainak túlnyomó többsége magyar volt (ma is az). 1920 után az új kormányzat erősíteni próbálta a helyi szerb kisebbség nemzeti öntudatát, amivel párhuzamosan a magyarét pedig csökkenteni kívánta, aminek egyik eszközét a közterületnevek lecserélésében látta. Az átkereszteléseknek a régi, magyar nevek jó része áldozatul esett, helyükre főként szerb háborús hősök és történelmi személyek nevei kerültek. 1941-től 1944-ig a település újra a Magyar Királyság részévé vált, aminek következtében a közterületnevek terén visszaállt az I. világháború előtti állapot, valamint az aktuális politika is éreztette hatását (Horthy Miklós utca). Az 1944 és Jugoszlávia felbomlása közötti nem egészen ötven év névadási szempontból két részre osztható fel: 1945 és 1948 között erősen érezhető volt a szovjet befolyás, az annak megfelelni kívánó jugoszláv vezetés tehát előszeretettel nevezte el és át közterületeit a szovjet katonai és politikai vezetőkről, személyekről (pl. Micsurin, Sztálin). 1948 után, a sajátos különutas szocializmus bejelentése után megromlott Jugoszlávia viszonya a Szovjetunióval, aminek következtében lekerültek a falakról a korábban a két nép barátságáról megemlékező utcatáblák (pl. Leningrádi utcából Stefan Knicanic utca lett). *PEJIN 2003 [pp. 33-41.]* A 2000-es évek elején a korábban politikai indíttatásból született elnevezések cseréje történt meg, mely folyamat során az utcák nagy része visszakapta az 1920 előtti nevét (pl. Május 1. térből Széchenyi tér, Béke térből Jova Vujic utca). *UJSZO.ORG*

Marosvásárhely az első világháborút lezáró béke értelmében a Román Királysághoz került, aminek következtében a magyar nevek teljesen eltűntek. A keletkező úrt a magyar nevek románra fordításával (pl. Föld utca-Ogorului utca), valamint új, román politikusok és történelmi személyek neveivel (pl. Mihai Viteazul), valamint a régi névhez nem kötődővel (Álmos utca – Somnului (Harcsa) utca) töltötték ki. Eleinte kihelyezésre kerültek olyan utcanévtáblák is, amiken szerepeltek magyar nyelven is a közterületnevek, azonban 1923-tól a román nyelv vált az egyetlen hivatalos nyelvvé, így ez a folyamat nem teljesezhetett ki. Az 1940-es második bécsi döntés következményeként a város újra a Magyar Királyság része lett, újra lehetőség adódott a magyar nyelvű névhasználatra. 1944 őszén a várost elfoglalta a Vörös Hadsereg, s román fennhatóság alá került. Már 1944 decemberének első napjaiban megváltoztatásra kerültek az előző szűk négy év „termése”. Az eltűnő nevek helyére a

kialakuló népi demokratikus rendszerrel összeegyeztethető, valamint a román nemzeti értékeket, sajátosságokat kidomborító nevek kerültek. Az 1945 és 1989 közötti időszakban a névadási és változtatási hatáskör kikerült a helyi szervek keze alól, azokat a Román Kommunista Párt propaganda osztálya felügyelte. A romániai rendszerváltás után elméletileg a névadásoknál és névcsréknél figyelembe veszik a kisebbségi véleményeket, azonban ez a gyakorlatban nem teljesen valósult meg. *PÁL-ANTAL 1997 [pp. 9-26.]*

Pozsony helyzete némileg kilóg az előbbi két város közül, mivel itt az előző településsel ellentétben már az 1800-as években sem a magyar nemzetiségűek voltak abszolút többségben. Az első világháború végéig a magyar és német lakosság aránya közel azonos volt, így a budapestihez hasonlóan a közterületeknek tekintetében a kétnyelvűség volt megfigyelhető (pl. Brod Platz – Kenyér piac, Schmied Gasse – Kovács utca). Az első világháború után a város az újonnan létrejött Csehszlovákia része lett, a szlovák lakosság többségbe került és elkezdődött a közterületek „elszlávosítása”. A hatalom megváltoztatta a számára nem elfogadható neveket, helyüket a cseh és szlovák nemzeti hősök és politikusok nevei vették át. Az 1938-ban létrejött független Szlovák Állam megpróbált szakítani rövid múltjával, ezért használaton kívülre kerültek a cseh nemzetiségű személynevek. A második világháború után, a Benes-dekrétumok következtében a város lakossága szinte teljesen „elszlávkosodott”. Hasonlóan a térség többi államához, a második Csehszlovákia szintén kommunista berendezkedésű lett, ami megmutatkozott a névadásban is. Azonban a szovjet személyek és városok nevei mellett megjelentek a szlovák helység és földrajzi nevek. Ezen átkeresztelések hatására végleg eltűntek az I. világháború előtti, több száz éves magyar és német eredetű elnevezések. *HHRF.ORG*

Mindhárom település közterület-változásairól elmondható, hogy nagyrészt az országos politikai-ideológiai változásokhoz kapcsolódtak, valamint a közterületek átkeresztelésével próbáltak hatni a lakosokra.

4. Az adattár

Cél: létrehozni egy digitális adattárat, ami tartalmazza Budapest történelmi közterületneveit, valamint a közterületek változásának körülményeit.

A megvalósítás főbb állomásai:

- Egy, a megváltozott nevű közterületek adatait tartalmazó táblázat kialakítása.
- Egy adattábla létrehozása, adatokkal való feltöltése.

4.1. A táblázat felépítése, tartalma

Egy közterületnév cseréjénél a két leggyakrabban felmerülő kérdés a névbeli változásra (Miből mi lett?) és a változás időpontjára (Mikor?) vonatkozik. Ha az a bizonyos csere Budapesten történik, a város kiterjedése és a városon belül többször előforduló hasonló nevek miatt, rögtön felmerül a változás pontos helyére (Hol?) választ kereső felvetés. Az erre a három kérdésre adott válaszokkal már pontosan meghatározhatóvá válik a szóban forgó utca, vagy tér. Mivel előfordul, hogy a közterek lefutása, hossza az idők folyamán nem azonos (több közterület eggyé olvad össze, vagy egy közterület több darabra esik szét), így negyedik kérdés (Hogyan ?) a kialakulás, vagy a megszűnés körülményeire vár választ.

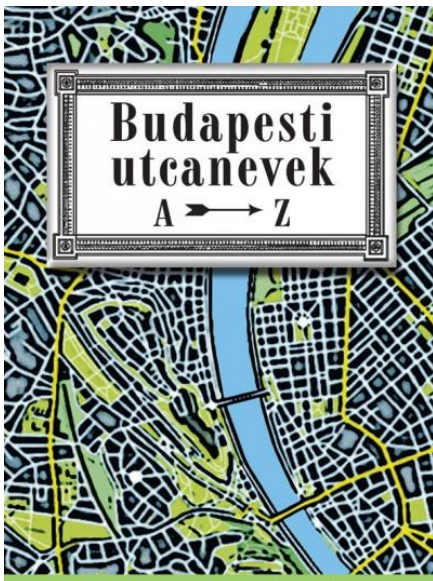
A négy kérdésre (1. Miből mi lett ?, 2. Mikor ?, 3. Hol ?, 4. Hogyan ?) adható hat válaszból kerültek kialakításra a táblázat oszlopai:

- Az elsőből kettő: az egyik oszlop a közterek mai neveit, a másik a mára már megszűnt elnevezéseket tartalmazza.
- A másodikból szintén kettő: az egyik a közterület kialakulásának időpontját, míg a másik a megszűnésének időpontját foglalja magában.
- A harmadikból és negyedikből pedig egy-egy: előbbi a közterület mai Budapest határain belüli elhelyezkedést (kerület), utóbbi a kialakulás és/vagy a megszűnés körülményeit tartalmazza.

A táblázat egy sorából tehát kiolvasható egy mára megszűnt közterület neve, a név élettartama (kialakulás és megszűnés ideje), az elnevezés megszűnésének körülményei, a mai neve és elhelyezkedése a városban.

4.2. Az adatok forrása

A közterületek mai neveit és a kerületeket a Magyar Posta Zrt. honlapján megtalálható postai irányítószámokat tartalmazó táblázatából nyertem (https://www.posta.hu/ugyfelszolgalat/iranyitoszam_kereso). A táblázat tartalmazza a főváros és még néhány kiemelt város (Miskolc, Szeged, Debrecen, Pécs, Győr) összes, irányítószámmal rendelkező közterületét, valamint Budapest esetében a közterületekhez tartozó kerületeket is. A táblázat rendszeresen frissített, én a 2016. április 6-i verziót használtam. Hátránya, hogy a táblázat nem tartalmazza a kartográfiaiag-névtanilag közterületnek számító hidakat, valamint a közterületneveket két külön oszlop tartalmazta (előtag-utótag), amit később egy oszlopba egyesítettem. Mivel ez a táblázat elsősorban az irányítószámok keresésére lett kiépítve, ezért a hosszabb, esetleg több kerületet érintő utcák és terek nevei többször is előfordultak. Például az V. és VI. kerület határán húzódó Bajcsy-Zsilinszky út négyszer is megtalálható benne, mivel négy irányítószám tartozik hozzá. A hibái ellenére nagyon megkönnyítette a munkám, hiszen nem kellett egyesével begépelnem az utcák, terek neveit.



10. ábra A könyv borítója

forrás: www.libri.hu

A maradék négy információt a Ráday Mihály szerkesztette Budapesti utcanevek A-Z című könyvből szereztem be. A kötet részletesen tartalmazza a közterületek történetét. Mivel 2013-ban adták ki, ezért nem tartalmazza az azóta eltelt három év termését (pl. az V. kerületi Wekerle Sándor utca még Szende Pál utcaként szerepel). A mára megszűnt nevek ismertetésekor nem mindig követhető az időrendiség, ami általában abból adódik, mert a közösségi névadás során végbemenő változások nem köthetőek pontos évszámhoz.

A 19. századhoz, illetve a 20. század első feléhez kapcsolódó megszűnési és kialakulási időpontok lehatárolásában nagy segítséget nyújtott a mapire.eu/hu weboldal, ahol lehetőség van összehasonlítani a régi várostérképeket a mai állapotokkal.

4.3. A táblázat elkészítése

A táblázat elkészítéséhez a számomra leginkább ismert táblázatkezelő programot, a Microsoft által kifejlesztett Excel 2010-ben kiadott 14-es verzióját használtam.

Első lépésben a közterületek mai neveit és a kerületeket tartalmazó oszlopokat töltöttem ki, a forrásból való másolással. Ekkor végeztem el a már korábban bemutatott, forráshoz kapcsolódó hibák (többször előforduló nevek) kijavítását. Ezt követően a mai nevekhez párosítottam a hozzájuk tartozó, mára már megszűnt neveket. Amelyik közterületnél nem csak egy névcseré történt az idők folyamán, ott a megszűnt nevek számával megegyező mennyiségű sort hoztam létre és töltöttem fel adatokkal. Ezután a két, időpontokhoz kapcsolódó oszlopot töltöttem ki. Egyes esetekben, ahol a pontos évszám nem volt meghatározható, ott kénytelen voltam tágabb intervallumokat megadni (évtized, évszázad), valamint néhány helyen nem volt információ a kérdéses megszűnési/kialakulási időre, így azok a cellák a *nincs adat* értéket kapták. Miután minden cellát kitöltöttem a táblázatot sorba rendeztem: elsőként a mai név szerinti ABC-sorrendbe, majd kerületek szerint és végül a megszűnés dátuma szerint csökkenő sorrendbe. Az így létrejött táblázat még nem volt teljesen megfelelő, mivel a dátum szerinti rendezés miatt néhány utcánál felcserélődött a helyes időrendi sorrend (leginkább ott, ahol nem csak számok tartoztak az évszámhoz). Miután korrigáltam a jelentkező problémákat, már csak az utolsó oszlop (körülmények) kitöltése maradt hátra. Végezetül a helyesírási hibák és az előforduló elütések ellenőrzése és javítása következett. A kész táblázatot két fájlformátumban is elmentettem (.xlsx, .csv), a CD mellékleten előbbi megtalálható.

4.4. Webes publikálás

Először a phpMyAdmin felületen keresztül elkészítettem a táblázat adatait tartalmazó adattáblát, amibe importáltam a táblázat adatait (a .csv állományból). Az adattábla létrehozásánál ügyelni kell a megfelelő, magyar karaktereket tartalmazó kódolás beállítására (latin-2). Ezt a szoftvert a MySQL adatbázis-kezelő szerver webes menedzselésére írtak meg PHP nyelven. A program nyílt forráskódú, továbbá grafikus felületű, ami a kezdő felhasználóknak nagy segítség. *WEBMANIA.CC* A kész adattár elérhető a mercator.elte.hu/phpmyadmin felületen keresztül a tanonc adatbázison belül.

5. Összefoglalás

Szakedolgozatom készítése során jobban megismertem a budapesti közterületnevek és azok változásainak történetét. Összehasonlítva a főváros és az általános magyar névadási gyakorlatot megállapítható, hogy a budapesti nem különbözik a többi településtől. A legnagyobb különbség a hivatalos névadás megjelenésének időpontja, ami Budapesten az 1850-es években jelent meg, a vidéki kisebb településeken pedig az 1900-as évek elején. Látható az is, hogy a politikai-történelmi változások éppúgy hatással voltak a vidéki települések közterületeinek neveire, ám ezek során kapott nevek néhol a mai napig nem kerültek megszüntetésére (például a Heves megyei Sirok községben még a 2000-es évek közepén is megtalálható volt Lenin neve utcanévként).

A Kárpát-medence országainak közösségi névadási szokásai is hasonlóak a Magyarországon és Budapesten megszokottakhoz, azonban a hivatalos névadások és névváltoztatások motivációi és története teljesen különböznek az itthoniaktól. Az I. világháború utáni átrendeződések nagy hatással voltak rájuk, hiszen a frissen kialakult országok nagy részei nem tolerálták a magyar neveket, így azok jó része teljesen eltűnt. A 20. század második felétől viszont hasonlatosságot mutatnak az ideológiai névadások, hiszen a legtöbb velünk szomszédos ország hozzánk hasonlóan a szovjet befolyási övezetbe került, így a neveknél szinte mindenhol feltűntek a szocialista-kommunista eredetű nevek.

Úgy gondolom előzetesen megfogalmazott céljaimat teljesítettem, vagyis sikerült az eddigieknél jobban elmélyíteni ismereteimet a budapesti közterületek nevének történelmében, kialakulásában.

Terveim szerint a nyáron elkészül a névváltozások bemutatását szolgáló webes felület, amin kereshetőek lesznek a budapesti, mára közterületek. Az új névadások és névcserék folyamatos figyelésével egy naprakész adattár megteremtése a hosszútávú célom.

6. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni témavezetőmnek, Faragó Imrének a dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítséget, építő jellegű kritikákat.

Szintén köszönöm családomnak a dolgozat megírásához biztosított támogatást.

7. Ábrajegyzék

1. ábra forrása: <http://egykor.hu/images/2010/preview2/budapest-budapest-keruletei-1873-ban-.jpg>

Utolsó elérés: 2016. 05. 14.

2. ábra forrása: <http://egykor.hu/images/2010/thumb/budapest-budapest-keruletei-1873-ban-es-1930-ban-.jpg>

Utolsó elérés: 2016.05.14.

3. ábra forrása: <http://egykor.hu/images/2010/thumb/budapest-budapest-keruletei-1873-ban-1930-ban-1950-ben-.jpg>

Utolsó elérés: 2016.05.14.

4-8. ábra: saját

9. ábra forrása: <http://www.gli-solutions.com/wp-content/uploads/2015/09/utcanev2.jpg>

Utolsó elérés: 2016. 05. 14.

10. ábra forrása: https://s03.static.libri.hu/cover/a4/e/1114239_5.jpg

Utolsó elérés: 2016.05.14.

8. Hivatkozások

Irodalmi hivatkozások

Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András (2000): Budapest története a kezdetektől 1945-ig, Budapest Város Levéltár, Budapest

Csapó Tamás - Lenner Tibor (2015): Budapest morfológiája, Savaria University Press, Szombathely

Faragó Imre (2014): Földrajzi nevek, Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatika Kar, Budapest

Pál-Antal Sándor (1997): A marosvásárhelyi utcák, közök és terek történeti névtára, Editura Mentor Kiadó, Marosvásárhely

Pejin Attila (2003): Zenta utcanévlexikona, Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta

Ráday Mihály (2013): Budapesti utcanévek A-tól Z-ig, Corvina Kiadó, Budapest

Webes hivatkozások

www.budapestcity.org: Budapest története

<http://budapestcity.org/02-tortenet/index-hu.htm>, utolsó elérés: 2016.05.14.

www.epa.oszk.hu: A Fővárosi Közmunkák Tanácsa (1870-1948), Déry Attila (1995)

<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00008/dery.htm>, utolsó elérés: 2016.05.14.

www.hhrf.org: Pozsony utcanéveinek politikai indíttatású névváltoztatásai a Szlovák Állam megalakulása idején és megszűnése után, Lovisek Júlia (2007)

http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1481, utolsó elérés: 2016.05.14.

www.magyararancs.org: Fővárosi közterület-átnevezések - Hirtelen felindulásból, Legát Tibor (2011)

http://magyararancs.hu/belpol/fovarosi_kozterulet-atnevezesek_-_hirtelen_felindulasbol-76129, utolsó elérés: 2016.05.14.

www.posta.hu: Irányítószám kereső

https://www.posta.hu/ugyfelszolgalat/iranyitoszam_kereso

uj szo.org: Nagyszabású utcanév-változtatások Zentán

<http://uj szo.com/cimkek/magyar-globusz/2004/03/01/nagyszabasu-utcanev-valtoztatasok-zentan>, utolsó elérés: 2016.05.14.

webmania.cc: MySQL mindenkinek 3

<http://webmania.cc/mysql-mindenkinek-3/>, utolsó elérés: 2016.05.14.

wikipedia.org/1.: Budapest története

https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapest_t%C3%B6rt%C3%A9nete, utolsó elérés: 2016.05.14.

wikipedia.org/2.: Budapest kerületei

https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapest_ker%C3%BCletei, utolsó elérés: 2016.05.14.

9. Mellékletek

A szakdolgozathoz csatolt CD mellékleten megtalálható a dolgozat PDF formátumban, valamint az elkészített táblázat .xlsx formátumban.

10. Nyilatkozat

Alulírott, Takács Tibor nyilatkozom, hogy jelen szakdolgozatom teljes egészében saját, önálló szellemi termékem. A szakdolgozatot sem részben, sem egészben semmilyen más felsőfokú oktatási, vagy egyéb intézménybe nem nyújtottam be. A szakdolgozatomban felhasznált, szerzői joggal védett anyagokra vonatkozó engedély a mellékletben megtalálható.

A témavezető által benyújtásra elfogadott szakdolgozat PDF formátumban való elektronikus publikálásához a tanszéki honlapon

HOZZÁJÁRULOK

NEM JÁRULOK HOZZÁ

Budapest, 2016. május 15.

.....

a hallgató aláírása